

DOI <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2024.4.15131>
УДК 378.147:61:159.944.4.07:355.01(477)

Н. А. Бількевич

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2969-307X>

Researcher ID Q-7462-2016

С. М. Андрейчин

Researcher ID Q-7047-2016

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8770-7353>

Scopus Autor ID 6507027718

Н. А. Кавецька

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8365-6990>

Researcher ID Q-7278-2016

*Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського
МОЗ України*

ТРИВОЖНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЦИНИ НА ДОДИПЛОМНОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

N. A. Bilkevych, S. M. Andreychyn, N. A. Kavetska

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine

ANXIETY IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL COMPETENCES FORMATION IN FUTURE MEDICAL WORKERS DURING THEIR UNDERGRADUATE STUDY IN THE CONDITIONS OF WAR

Анотація. У статті розглянуто проблему впливу тривалого й високоінтенсивного стресу в умовах війни та зумовленої цим тривожності на формування професійних компетентностей студентів медичних навчальних закладів України. Наведено дані наукової літератури щодо причин, структури та рівня тривожності студентів вітчизняних навчальних закладів у мирний час порівняно з даними досліджень, проведених після початку повномасштабних воєнних дій. Проаналізовано основні прояви та наслідки надмірної тривожності, аспекти її впливу на навчальний процес та на формування фахових компетентностей здобувачів фахової медичної освіти. Приділено увагу механізмам адаптації до навчального середовища в контексті негативного впливу тривожності.

Показано, що навіть в умовах мирного часу рівень тривожності частини студентів є надміру високим, що порушує механізми їхньої адаптації до навчального середовища. Із початком повномасштабної війни, згідно з результатами досліджень, рівень тривожності студентів значно зріс, що негативно впливає як на їхні психоемоційний стан, адаптаційні можливості, так і на професійну підготовку, зокрема в частині формування комунікативної компетентності.

Наведені дані вказують на необхідність більш поглибленого вивчення впливу тривожності на формування фахових компетентностей студентів медичних навчальних закладів із метою вироблення стратегії подолання негативного впливу стресу на навчальний процес в умовах, що склалися. Набуття студентами фахових компетентностей повинне включати тренування як комунікативних навичок, так і стресостійкості та спроможності контролювати власні емоційні стани, знаходити ефективні стратегії виходу зі складних ситуацій, уміти відновлювати свої власні психічні ресурси тощо.

Ключові слова: ситуативна та особистісна тривожність, навчання в умовах війни, фахові компетентності медичного працівника, комунікативна компетентність.

Abstract. The article examines the problem of long-term and high-intensity stress and the resulting anxiety impact on the formation of professional competences in students of medical educational institutions of Ukraine in the conditions of war. Data from the scientific literature on the causes, structure and level of students' anxiety in peacetime are given in comparison with the data obtained after the beginning of full-scale military operations. The main manifestations and consequences of excessive anxiety, aspects of its influence on the educational process and on the formation of students' professional competences are analyzed. Attention is also paid to the mechanisms of adaptation to the educational environment in the context of the negative impact of anxiety.

It is shown that even in peacetime, the anxiety level of some students was excessively high, which used to disrupt the mechanisms of their adaptation to the educational environment. With the beginning of a full-scale war, according to research results, the anxiety level of students increased significantly, which has negatively affected both their psycho-emotional state, adaptation capabilities, and professional training, in particular, in terms of communicative competence formation.

The given data indicate the need for a more in-depth study of the anxiety impact on the formation of professional competencies in students of medical educational institutions in order to develop a strategy to overcome the negative impact of stress on the educational process in the existing conditions. Students' acquisition of professional competencies should include training in both communication skills and stress resistance and the ability to control one's own emotional states, to use the effective coping-strategies, to restore one's own psychical resources, etc.

Key words: situational and personal anxiety, study in conditions of war, professional competence of a medical worker, communicative competence.

Вступ. Формування фахових компетентностей працівників у галузі медицини на етапі додипломної підготовки передбачає як тренування професійних навичок, так і відповідну психологічну підготовку, щоб досягнути вміння ефективно працювати за будь-яких обставин. Медичний працівник відповідно до роду своєї діяльності часто перебуває у стані невизначеності та стресу навіть за звичайних умов роботи, що вимагає витримки, самовладання, психологічної гнучкості, позитивної налаштованості для успішного функціонування у складних ситуаціях. Значною мірою такі якості необхідні і для забезпечення комунікаційного процесу в системі охорони здоров'я [3; 4; 10].

Війна в Україні внесла корективи в усі сфери життя населення, зумовивши перебування як пересічних громадян, так і зокрема працівників медицини у стані хронічного стресу та невизначеності [1; 8; 19; 20]. Будь-яка війна є надзвичайно важким стресовим чинником, негативний вплив якого стосовно суспільства характеризується, серед іншого, також і соціально-економічними та психічними аспектами [9; 10]. За даними ВООЗ, одними з наслідків будь-якого збройного конфлікту є в подальшому наявність у близько 20% населення проблем з адекватним функціонуванням у соціумі та професійній діяльності [1], підвищення рівня смертності та інвалідності невійськового генезу [1]. Перебування у стані тривалого та високоінтенсивного стресу відбивається на психічному здоров'ї людини, призводить до невротичних або психосоматичних, а у низці випадків і до психічних розладів [17; 18].

У воєнний час система охорони здоров'я несе додаткові навантаження [9], а професійна діяльність медичних працівників є набагато напруженішою та пов'язана з вищим ризиком професійної дезадаптації [10; 14]. За даними опитування М.І. Мокрякової та А.О. Ганжі [9], проведеного серед медичних працівників, залучених у стаціонарну допомогу пацієнтам-жертвам бойових дій на території України, більшість опитаних знаходилася під впливом стресу помірної або високої інтенсивності, у багатьох із них відзначали ознаки депресії. 67% респондентів указували на відчуття емоційного спустошення після роботи з пораненими військовими, у 56% така робота призводила до порушення сну, 73% відчували напруженість після цілого робочого дня з великою кількістю поранених, 68% відзначали

погіршення стану здоров'я через постійні недосягання, 43% швидко схудли через нерегулярні прийоми їжі та стрес. У 87% опитаних ускладнилися взаємини з близькими людьми через те, що респонденти стали дратівливішими внаслідок виснажливої роботи. Слід зазначити, що навіть у тих медичних працівників, які безпосередньо не працюють у воєнній медичній допомозі, на якість їхньої професійної діяльності впливають тривалий робочий час, часті повітряні тривоги тощо [9].

Напруженість роботи медичного працівника навіть у мирний час може призвести до професійного вигорання, і ця проблема притаманна не лише країнам, що розвиваються, а й країнам розвинутого Заходу [2]. Поза війною значною мірою професійне вигорання пов'язане з високою насиченістю емоційних стосунків у сфері медицини, невизначеністю, швидкими темпами роботи тощо [5]. Вплив професійного вигорання на особистість медичного працівника є широко дослідженим [2; 9; 15; 17; 18], спектр його негативних наслідків на організм є широким – від погіршення процесів мислення, координації рухів аж до невротичних або психосоматичних розладів, що у плані професійної діяльності зумовлює погіршення якості роботи, збільшення кількості професійних помилок, зростання числа конфліктів тощо.

В умовах війни тривалість та інтенсивність стресових впливів значно зростають, стресогенними чинниками є безпосередня загроза життю та здоров'ю, смерть та страждання людей, тому поширеність професійного вигорання та його наслідки можуть бути драматичнішими. Тренування навичок ефективно працювати у стресових ситуаціях набуває значно більшої актуальності, ніж у мирний час [9; 10; 14]. Для успішного формування необхідних професійних компетентностей майбутніх працівників у галузі медицини першим кроком повинне стати дослідження впливу стресу на навчальний процес в умовах війни та як це відображається на формуванні фахових компетентностей студентів.

Мета статті – провести аналіз даних наукової літератури щодо вивчення рівня тривожності студентів медичних навчальних закладів України під час війни та її впливу на навчання і набуття фахових компетентностей.

Теоретична частина. Студенти є когортою осіб, чутливих до стресових ситуацій, що визна-

чається їхніми віковими особливостями [13; 16]. Юнацький вік – це рубіж між шкільним та дорослим життям, період становлення особистості, змін у її внутрішньому світі, формування механізмів соціальної взаємодії [13; 15]. У цей кризовий період навіть упевнені у собі молоді люди відчувають напруження, що зумовлене зміною звичного життєвого стану, входженням у нову сферу діяльності та новий соціум, високим інтелектуальним навантаженням [13]. Тому у студентів, особливо протягом перших років навчання, зростає рівень тривожності. Тривога – це емоційний стан, що характеризується станом очікування несприятливого розвитку подій, високого рівня стурбованості, емоційної напруги. Слід уміти ідентифікувати як соматичні прояви тривоги (прискорене серцебиття, пітливість тощо), так і її поведінкові прояви, зокрема й «маски» тривожності – агресію, апатію, лінь тощо. Водночас необхідно розуміти різницю між продуктивною та дезадаптивною тривожністю. Тривожність на рівні, який змушує людину до активної діяльності, необхідна для вчасного розпізнавання ризиків та подолання труднощів, здійснення самоконтролю. Тривала та високоінтенсивна тривога, як правило, деструктивно впливає на стан людини та її активність, навчальну та професійну діяльність [13; 15]. З одного боку, початкова тривожність допомагає студенту під час вирішення простих завдань, проте вона є перешкодою за розв'язання складних. У соціальному аспекті тривожність визначає рівень комунікабельності та впливає на спілкування, ставлення та поведінку в рамках навчального процесу, у психологічному аспекті вона може бути причиною низької самооцінки, нерішучості, непевненості у власних силах, демотивації. Наслідками надмірної тривожності є гостріша реакція на невдачі, зниження працездатності, неефективні дії в надзвичайних ситуаціях чи в умовах обмеженого часу [13; 15].

Виділяють два основні види тривожності: ситуативну (СТ) і особистісну (ОТ). СТ формується на ґрунті суб'єктивно пережитих емоційно забарвлених подій як відповідь на стресову ситуацію; вона спричиняє появу емоційних реакцій у юнаків і дівчат у конкретний момент як реакцію на подразнюючу дію стресорного чинника. ОТ є відносно стійкою індивідуальною ознакою людини, яка характеризує схильність до появи тривожнісних реакцій у процесі виконання звичайної щоденної активності та сприйнятті різних життєвих ситуацій як потенційно загрозливих [15].

Реакція на стрес завжди передбачає адаптацію до умов професійного середовища (навчальних завдань, професійної інформації та соціального оточення) [4; 12], що у мирний час, згідно з різними даними, займає від року до трьох років

навчання у медичному професійному навчальному закладі [13]. У разі неуспішної адаптації необхідна діагностика причин та надання психологічної допомоги з боку працівників вищого навчального закладу [13]. Слід своєчасно розпізнавати та адекватно розцінювати такі деструктивні елементи адаптації студентів, як конфліктність, соціальна тривожність, непевненість у своїх силах або надмірна самовпевненість тощо [12].

Адаптація може бути творчою або формальною, що можливо визначити на основі аналізу ставлення студента до навчальної діяльності. Творча адаптація передбачає ефективне пристосування до навчання завдяки прикладним студентом зусиллям, продуктивну діяльність з отримання знань, формування творчого мислення, оволодіння професійними навичками. З іншого боку, адаптацію слід кваліфікувати як формальну, якщо студент не ставить за основну мету здобуття знань та набуття професійних компетентностей, а лише намагається пасивно пристосуватися до нового навчального середовища, отримати хороші оцінки способами, які дають змогу не прикладати для цього значних зусиль [12].

Розрізняють такі аспекти адаптації до навчання, як фізіологічний (залучення фізіологічних адаптативних механізмів людського тіла), психічний та психологічний, соціально-психологічний (адаптація у новій соціальній групі, що передбачає володіння ефективними механізмами комунікації), професійно-фаховий та соціально-фаховий [13]. Під професійно-фаховим аспектом адаптації розуміють процес пристосування до змісту, умов та самостійної організації навчальної діяльності, формування необхідних для навчання навичок та ставлення. Соціально-психологічний аспект адаптації включає у себе активне (чи пасивне) пристосування до оточення, побудову взаємин у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки. Під соціально-фаховою адаптацією розуміють прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності. Для оцінки ефективності адаптації студента у нових для нього навчальних умовах слід брати до уваги його мотивацію до навчання, здатність до вироблення стратегії власної поведінки, емоційну стійкість, позитивний мікроклімат студентської групи, а також оцінювати успішність адаптації за всіма її аспектами [13]. Урахування цих чинників поряд з індивідуальною роботою зі студентом є важливою передумовою успішності зусиль навчального закладу, які прикладають для адаптації студентів до навчання.

Рівень тривожності студентів навчальних закладів різних профілів активно вивчали у довоєнний час. Виявлено, що рівень СТ зростає або ж має аномально низьке значення напередодні

важливих подій у житті студента (іспити, виконання важливих завдань, змагання, виступ перед аудиторією тощо) [13; 15]. Як правило, тривожність найвища протягом першого року навчання та особливо перед першою сесією [13]. У деяких дослідженнях знаходили вищий рівень тривожності серед дівчат порівняно з юнаками та певні гендерні особливості таких її проявів, як поведінкові реакції [13; 15].

Із результатів досліджень рівня тривожності, проведених у довоєнний час, можна зробити висновок про її загалом невисокий рівень. На це вказують О.В. Тимошук і співатори [15]: дослідження СТ й ОТ за методикою Спілбергера в учнів старших класів та студентів немедичних коледжів міста Івано-Франківська показало їх середній рівень; за А.І. Шарун [17], рівень ОТ серед студентів медичного коледжу міста Дніпра в довоєнний час становив у основній групі 27,3% порівняно з 3,3% у групі контролю. Проте і на такому рівні у частини опитаних виявляли порушення сну, схильність до невротизму й дратівливості, утому після занять, зниження уваги та пам'яті, знесилення, апатію, погіршення апетиту, головний біль, вегетативні дисфункції [15; 17]. Виявлені порушення формувалися в тісному зв'язку зі стресогенними чинниками [17].

За даними А.В. Перепелиці [11], у студентів медичного коледжу в мирний час виявляли високі показники ОТ у 13,6% осіб і СТ – у 15,5%. Помірний рівень був визначений серед 20% студентів з ОТ і 18,2% – із СТ, а під час практичної діяльності здобувачів освіти у лікарні було виділено 24,6% осіб, які мали ризик виникнення симптомів емоційного вигорання. Основними причинами тривожності студентів медичних коледжів у довоєнний час були проблеми спілкування з батьками та однолітками, вимоги до навчання, інтимно-особистісні аспекти [11; 13].

Під час воєнних дій змінилась як структура, так і інтенсивність стресової тривожності студентів, оскільки основною її причиною стало перебування учасників навчального процесу у стані невизначеності та безпосередньої загрози життю та здоров'ю. Це сприяє більш формальному підходу до навчання, зниженню зацікавленості та мотивації студентів, має негативний вплив на когнітивні процеси [8; 19; 20]. Під час вивчення впливу воєнних подій на ментальне здоров'я студентів, які знаходилися в умовах воєнних дій і були вимушені здійснити внутрішнє чи зовнішнє переміщення, О.І. Авдєєнко і співатори [1] спостерігали симптоми депресії у 38,5% респондентів, що набагато більше, ніж у довоєнний час, у 51,8% було виявлено ознаки тривоги, а у 20,4% – посттравматичного стресового розладу, рівень дезадаптації відповідав кількості пережитих травматичних подій. Більш чутли-

вими до чинників загрози виявилися студенти жіночої статі. Спостерігали кореляційний зв'язок між поліпшенням стану і кількістю днів перебування поза межами території, на якій відбуваються воєнні дії [1]. Навіть навчання на територіях умовно безпечних, таких, що знаходяться під періодичними ракетними обстрілами, у цілому не знімає загроз травмування та не позбавляє учнів та студентів стресу [7].

За результатами онлайн-анкетування 75 студентів III курсу Первомайського медичного фахового коледжу Миколаївської області, проведеного Т. Дударєвою [6] в період 2022–2023 рр., виявлено значно вищий, аніж довоєнний, рівень тривожності студентів за шкалою Спілбергера. Середнє значення тривожності в опитаних студентів становило 48,0 балів, що у цілому відповідає високому її рівню. При цьому в діапазоні високого рівня тривожності (45 і більше балів) знаходилися відповіді 45 опитаних (60%), у діапазоні середніх значень (3–44 бали) – у 30 студентів (40%), що значно перевищує показники мирного часу. Жодна відповідь не була в діапазоні низького рівня тривожності – до 30 балів. Студенти з високими рівнями як ситуативної, так і особистісної тривожності в опитуванні демонстрували високі показники тесту В. Овчарової на визначення соціально-комунікативної компетентності, а саме: високу схильність до уникнення невдач, нетерпимість до невизначеності та високу фрустраційну нетолерантність. Специфіка тесту полягає у виявленні потенційних проблем формування комунікативної компетентності, отже, високі рівні досліджуваних показників, власне, вказують на присутність цієї проблеми. Водночас у респондентів із середнім рівнем обидвох типів тривожності показники тесту В. Овчарової були значно нижчими від середніх значень у когорті ($P < 0,1-0,05$), що вказує на відсутність проблем у формуванні комунікативної компетентності.

У результаті опитування за тестом «Експрес-діагностика стійкості до конфліктів» у цьому ж дослідженні [6] виявлено високе значення показника, який визначали, загалом у вибірці респондентів: $54,84 \pm 1,29$. При цьому значення переважної більшості відповідей знаходилися в діапазоні високого рівня стійкості, і лише у 6 осіб (8,0%) були в діапазоні середнього рівня. Якщо проаналізувати структуру даного тесту, слід брати до уваги, що він був створений із метою оцінювання поведінки респондента у суперечці. Запитання тесту сформовано так, що якщо розглядати його в контексті комунікації, респонденти повинні вибирати відповідь за 5-бальною шкалою, де найнижчі значення відповідають уникненню конфлікту, досягненню згоди, тобто цей полюс можна охарактеризувати як «конформний». З іншого

полюсу знаходяться запитання, які характерні для активної, можна навіть сказати, агресивної участі у суперечці. Наприклад, від «ухилиюсь від суперечки» до «рвусь у суперечку», від «прислухаюсь до думки інших» до «не беру до уваги думки інших осіб». У цьому контексті отримані результати свідчать, що студенти з високим рівнем тривожності більш вірогідно будуть вести себе «агресивно», «встрягати у суперечку», що далеко не завжди є допустимим у медицині.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведені дані вказують на те, що у воєнний час рівень СТ опитаних студентів медичного коледжу є значно вищим від даних мирного часу, студенти демонструють високу схильність вирішувати питання шляхом конфлікту. Вища тривожність (як ситуативна, так і особистісна) в умовах хронічного стресу певною мірою пов'язана з проблемами формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців галузі медицини. Виходячи із цього, необхідні більш погли-

блене вивчення такого впливу на формування фахових компетентностей загалом, дослідження особливостей механізмів адаптації у різних її аспектах (фізіологічному, психічному, соціальному та фаховому) в умовах війни. Отримані дані необхідні для вироблення стратегії подолання негативного впливу стресу на навчальний процес в умовах, що склалися.

Професійна діяльність медичного працівника в період воєнних дій, навіть якщо він не працює безпосередньо близько до лінії зіткнення, повинна передбачати формування нових компетентностей, які б дали змогу ефективно виконувати свої функціональні обов'язки в умовах хронічного та високоінтенсивного стресу. Набуття фахових компетентностей повинне включати тренування як комунікативних навичок, так і стресостійкості та спроможності контролювати власні емоційні стани, знаходити ефективні стратегії виходу зі складних ситуацій, уміти відновлювати свої власні психічні ресурси тощо.

Список літератури

1. Авдєєнко О.І., Шелудько Є.Ю., Малик Н.В. Вплив війни і вимушеного переміщення на психічне здоров'я студентів *Modern research in world science. Proceedings of XI international scientific and practical conference. January, 29–31, 2023. Lviv, 2023. С. 135–137.*
2. Психологічні аспекти професійного вигорання серед медичних працівників – погляд на проблему / С.М. Андрейчин та ін. *Сучасні здоров'язбережувальні технології* : монографія ; за заг. ред. Ю.Д. Бойчука. Харків : Оригінал, 2018. С. 122–129.
3. Биковська Д.С. Взаємозв'язок індивідуально-психологічних особливостей особистості і толерантності до невизначеності : кваліфікаційна робота. Вінниця, 2022. 98 с.
4. Галян А.І. Методичні аспекти вивчення особистісного адаптаційного ресурсу у процесі підготовки майбутніх медичних працівників до професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 124–132. <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/18.pdf>
5. Гончарова І.М. Професійно-емоційне вигорання та заходи його попередження. *Пріоритети розвитку медичних наук у XXI столітті* : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 18–19 березня 2016 р. Одеса, 2016. С. 71–73.
6. Дударєва Т.В., Бількевич Н.А. Вплив тривожності на формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх медсестер в умовах війни. *Медична освіта*. 2024. № 1. С. 84–91.
7. Зарєчнова О.В. Психологічні особливості навчальної діяльності дітей-біженців у період війни. *Modern research in world science. Proceedings of XI international scientific and practical conference. January, 29–31, 2023. Lviv, 2023. С. 855–858.*

8. Коц В.П., Коц С.Н. Особливості комунікативної компетентності та стресостійкості. *Педагогіка здоров'я* : збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 травня 2018 р. Харків, 2018. С. 188–190.
9. Мокрякова М.І., Ганжа А.О. Психоемоційне вигорання медичних працівників під час війни. *Modern research in world science. Proceedings of XI international scientific and practical conference. January, 29–31, 2023. Lviv, 2023. С. 192–195.*
10. Панас Ю.В. Професійна мобільність медичних сестер як фактор їх успішної стресостійкості в умовах війни. *Збірник наукових матеріалів СХХІV міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Травневі наукові зібрання – 2023»*, м. Івано-Франківськ, 15 травня 2023 р. Івано-Франківськ, 2023. С. 127–130.
11. Перепелиця А.В. Подолання негативних переживань як чинник професійного самовизначення студентів медичних коледжів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 22 с.
12. Психологія адаптації студентів до навчальної діяльності : монографія / М.С. Корольчук та ін. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2017. 289 с.
13. Сабліна Н.В. Особистісні чинники адаптації до навчання студентів медичного коледжу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 219 с.
14. Титаренко Т.М. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 43. С. 54–62.

15. Тимошук О.В., Токар І.Т., Кича І.І. Соціально-психологічні показники тривожності учнів та студентів сучасних навчальних закладів різних типів. *World Science* 2019. № 4(44). Vol. 2. С. 31–36.

16. Федулова О.В., Царькова О.В. Психологічні особливості корекції міжособистісної взаємодії у підлітків. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2015. Серія 12:247. Вип. 2(47). С. 246–254.

17. Шарун А.І. Особливості психосоціальної адаптації студентів медичного коледжу, що перенесли психоемоційний стрес. *Український медичний часопис*. 2021. № 3. С. 89–92. http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2021_3_21

References

1. Avdieienko, O.I., Sheludko, Ye.Yu., & Malyk, N.V. (2023). Vplyv viiny i vymushenoho peremishchennia na psykhychnе zdorovia studentiv [The impact of war and forced displacement on students' mental health]. *Modern research in world science. Proceedings of the XI international scientific and practical conference*, 135–137. Lviv [in Ukrainian].

2. Andreichyn, S.M., Bilkevych, N.A., Hanberher, I.I., Ruda M.M., & Kavetska, N.A. (2018). Psykholohichni aspekty profesiinoho vyhorannia sered medychnykh pratsivnykiv – pohliad na problemu [Psychological aspects of professional burn-out among healthcare professionals – a look at the problem]. *Suchasni zdoroviazberezhuvalni tekhnologii – Modern health-saving technologies*, 122–129 [in Ukrainian].

3. Bykovska, D.S. (2022). Vzaiemozviazok indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvosti osobystosti i tolerantnosti do nevyznachenosti: kvalifikatsiina robota [Interrelation of individual psychological characteristics of personality and tolerance to uncertainty]. *Qualification work*, Vinnytsia [in Ukrainian].

4. Halian, A.I. (2016). Metodychni aspekty vyvchennia osobystisnoho adaptatsiinoho resursu u protsesi pidhotovky maibutnikh medychnykh pratsivnykiv do profesiinoy diialnosti [Methodological aspects of studying personal adaptation resource in the process of training future healthcare professionals for professional activity]. *Aktualni problemy psykholohii Zahalna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Etnichna psykholohiia – Actual problems of psychology. General psychology. Historical psychology. Ethnic psychology*, 9 (9), 124–132. Retrieved from: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/18.pdf> [in Ukrainian].

5. Honcharova, I.M. (2016). Profesiino-emotsiine vyhorannia ta zakhody yoho poperedzhennia [Professional and emotional burnout and measures to prevent it]. *Priorytety rozvytku medychnykh nauk u XXI stolitti – Priorities for the development of medical sciences in the twenty-first century: Pivdenna fundatsiia medytsyny* (pp. 71–73). Odesa [in Ukrainian].

6. Dudarieva, T.V., & Bilkevych, N.A. (2024). Vplyv tryvozhnosti na formuvannia sotsialno-komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh medsester v

18. Шевченко С.В. Дослідження психологічних умов актуалізації адаптаційного потенціалу студентів як шлях до створення здоров'язбережувального освітнього простору. *Сучасні здоров'язбережувальні технології : монографія ; за заг. ред. Ю.Д. Бойчука*. Харків : Оригінал, 2018. С. 141–147.

19. Alenizi M.A.K. Assessing the role of emotional regulation processes, cognitive flexibility and intolerance of uncertainty: a case of undergraduate students of Saudi Alenizi. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 49–61.

20. Paliienko M.V. Assessment of the reactive anxiety level in adolescents with autonomic dysfunction. *Art of Medicine*. 2023. № 3(27). P. 112–115.

umovakh viiny [Influence of anxiety on the formation of socio-communicative competence of future nurses in wartime]. *Medychna osvita – Medical education*, 1, 84–91 [in Ukrainian].

7. Zariechnova, O.V. (2023). Psykholohichni osoblyvosti navchalnoi diialnosti ditei-bizhentsiv u period viiny [Psychological features of educational activity of refugee children during the war]. *Modern research in world science: Proceedings of XI international scientific and practical conference*. (pp. 855-858). Iviv [in Ukrainian].

8. Kots, V.P., & Kots, S.N. (2018). Osoblyvosti komu-nikativnoi kompetentnosti ta stresostiikosti [Features of communication competence and stress resistance]. *Pedahogika-zdorovia – Health pedagogy: Collection of scientific papers of the VIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 188–190). Kharkiv [in Ukrainian].

9. Mokriakova, M.I., & Hanzha, A.O. (2023). Psykhoemotsiine vyhorannia medychnykh pratsivnykiv pid chas viiny [Psycho-emotional burnout of healthcare workers during the war]. *Modern research in world science: Proceedings of XI international scientific and practical conference*. (pp. 192–195). Iviv [in Ukrainian].

10. Panas, Yu.V. (2023). Profesiina mobilnist medychnykh sester yak faktor yikh uspishnoi stresostiikosti v umovakh viiny [Professional mobility of nurses as a factor of their successful stress resistance in war conditions]. *Zbirnyk naukovykh materialiv CXXIV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet – konferentsii «Travnevi naukovі zibrannia – 2023» – International Scientific and Practical Internet Conference 'May Scientific Meetings - 2023'*, (pp. 127–130). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

11. Perepelytsia, A.V. (2016). Podolannia nehatyvnykh perezhyvan yak chynnyk profesiinoho samovyznachennia studentiv medychnykh koledzhiv [Overcoming negative experiences as a factor of professional self-determination of medical college students]. *Avtoref. dys. ... kand. psykholoh. nauk – PhD thesis ... Candidate of Psychology*. In-t psykholohii imeni H.S. Kostiuka Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. 22 p. Kyiv [in Ukrainian].

12. Korolchuk, M.S. [ta in.] (2017). Psykholohiia adaptatsii studentiv do navchalnoi diialnosti [Psy-

chology of students' adaptation to educational activities] monohrafiia]. *Uzhhorod. nats. un-t –Uzhhorod National University*, (289 p.). Uzhhorod [in Ukrainian].

13. Sablina, N.V. (2019). Osobystisni chynnyky adaptatsii do navchannia studentiv medychnoho koledzhu [Personal factors of adaptation to studying of medical college students]. *Dys. ... kand. psykhol. nauk – PhD thesis*. In-t psykholohii imeni H. S. Kostiuksa Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. (219 p.). Kyiv [in Ukrainian].

14. Tytarenko, T.M. (2019). Tekhnolohii vidnovlennia psykholohichnoho zdorovia osobystosti v umovakh viiny: kompleksnyi pidkhid [Technologies for restoring the psychological health of the individual in war conditions: an integrated approach] *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific studies in social and political psychology*, 43, 54–62 [in Ukrainian].

15. Tymoshchuk, O.V., Tokar, I.T., & Kycha, I.I. (2019). Sotsialno-psykholohichni pokaznyky tryvozhnosti uchniv ta studentiv suchasnykh navchalnykh zakladiv riznykh typiv [Social and psychological indicators of anxiety of pupils and students of modern educational institutions of different types]. *World Science*, 4(44), 2, 31–36 [in Ukrainian].

16. Fedulova, O.V., & Tsarkova, O.V. (2015). Psykholohichni osoblyvosti korektsii mizhosobystisnoi vzaiemodii u pidlitkiv [Psychological peculiarities of correction of interpersonal interaction in adolescents]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*.

manova. Psykholohichni nauky. – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Psychological Sciences. 2(47), 246–254 [in Ukrainian].

17. Sharun, A.I. (2021). Osoblyvosti psykhosotsialnoi adaptatsii studentiv medychnoho koledzhu, shcho perenesly psykhoemotsiyni stres. [Features of psychosocial adaptation of medical college students who have experienced psychoemotional stress]. *Ukr. med. chasopys – Ukrainian Medical Journal*, 3, 89–92. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2021_3_21 [in Ukrainian].

18. Shevchenko, S.V. (2018). Doslidzhennia psykholohichnykh umov aktualizatsii adaptatsiinoho potentsialu studentiv yak shliakh do stvorennia zdoroviazberezhuvalnoho osvithnoho prostoru [Study of psychological conditions of actualisation of students' adaptive potential as a way to create a health-saving educational space]. *Suchasni zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii. Monohrafiia za zahalnoi redaktsiieiu Yu.D. Boichuka. – Modern health-saving technologies. Monograph under the general editorship of Y.D. Boychuk*. (pp. 141–147). Kharkiv – Oryhinal [in Ukrainian].

19. Alenizi, M.A.K. (2023). Assessing the role of emotional regulation processes, cognitive flexibility and intolerance of uncertainty: a case of undergraduate students of Saudi Arabia. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 49–61 [in Ukrainian].

20. Paliienko, M.V. (2023). Assessment of the reactive anxiety level in adolescents with autonomic dysfunction. *Art of Medicine*, 3 (27), 112–115.

Отримано 20.12.2024

Електронна адреса для листування: khabarova@tdmu.edu.ua